

3 KRONIKA²⁰²¹ 69

IZ ZGODOVINE ŠOŠTANJA

69
2021

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine Šoštanja

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2021, letnik 69, številka 3 – Iz zgodovine Šoštanja

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Eva Holz (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana),
dr. Miha Kosi (Ljubljana), dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

25. oktobra 2021

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2022

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji je/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency

ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke je finančno podprla tudi Občina Šoštanj

OBČINA ŠOŠTANJ

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

500 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Prapor trga Šoštanj iz leta 1791 / Banner of the market town of Šoštanj from 1791 (Universalmuseum Joanneum, inv. št. / Inv. Nr. 951)

Na zadnji strani/ Back cover: Neorenesančni okras na Kajuhovem domu (nekdanji hotel Avstrija) v Šoštanju / Neo-Renaissance decoration on the façade of the »Kajuhov dom« (former Hotel Austria) in Šoštanj (foto / Photo: Barbara Žabota)

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)

ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Šoštanj)(082)

IZ zgodovine Šoštanja / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2021. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 69, št. 3)

ISBN 978-961-6777-28-5
COBISS.SI-ID 82590467

KAZALO

Razprave

Miha Preinfalk:	Šoštanj – na poti iskanja nekdanje veljave.....	407
	Šoštanj: On the path of retracing its former standing	409
Tone Ravnikar:	Trg Šoštanj v srednjem veku	411
Boris Golec:	Šoštanj v stoletjih trške avtonomije.....	425
Boris Golec:	Trg Šoštanj po prvem ljudskem štetju leta 1754.....	473
Igor Sapač:	Gradova Žamberk in Forhtenek. Arhitekturnozgodovinski oris	493
Igor Sapač:	Grad in dvorca v Šoštanju. Arhitekturnozgodovinski oris	533
Miha Preinfalk:	Rodbina Del-Negro. Genealoška skica šoštanjskih graščakov	619
Rok Poles:	S praporom in partizano skozi luknjo pri vretenu. Prostorske in obredne značilnosti obhoda pomirja trga Šoštanj.....	639
Lilijana Urlep:	Kako je trg Šoštanj v obdobju jožefinskih cerkvenih reform skoraj dobil samostojno župnijo. Izsek iz cerkvenoupravne zgodovine trga Šoštanj	673
Aleksander Žižek:	Med hudodelci Deželjskega sodišča Šoštanj.....	687
Aleksandra Gačič:	Odšli so iz Šoštanja, a nikoli pozabili nanj – Josip, Mihael in Bogumil Vošnjak.....	703
Franc Rozman, Miha Šimac:	<i>Vse doseže, kar mu drago:</i> Johann baron Samonigg (1839–1915)	717
David Vidmar Čeru:	»Živel najmlajše mesto štajerskega zaledja!« Administrativni povzdig Šoštanja iz trga v mesto maja 1911	739
Miran Aplinc:	Šoštanj in Šaleška dolina v popisih prebivalstva od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne.....	757
Miha Šimac:	<i>Pozdravi iz Šoštanja:</i> od časopisnih notic do zaporniških aktov (1890–1918)	773
Špela Poles:	Poldrugi vagon kanditov in slaščic na mesec. O Rajšterjevi tovarni čokolade, bonbonov in slaščic v Šoštanju	785
Bogdana Marinac:	Dušan Mayer, kapitan dolge plovbe iz Šoštanja, in življenje pomorščakov v njegovem času	797
Klemen Kocjančič:	»Hitlerjansko gnezdo«: iz zgodovine Šoštanja med drugo svetovno vojno	823
Danilo Čebul:	Živeti v Šoštanju – mestu luči in visokih dimnikov	843
Bogdan Kolar:	Lokovičan Ivan Kešpret – fotograf in učitelj v Indiji	865

Milana Klemen, Urška Todosovska-Šmajdek:

Vila Mayer, vila Široko in dvorec Gutenbüchel
s parkom – konservatorski oris stavbne in
vrtnoarhitekturne dediščine875

Luka Bogovčič:

Ponovno odkrite lepote in skrivnosti Vile Mayer.
Konservatorsko-restavratorski posegi v Vili Mayer897

**Matija Zorn, Mateja Breg Valjavec,
Daniela Ribeiro:**

Preoblikovanje pokrajine zaradi pridobivanja
lignita – na primeru Šoštanja in okolice.....915

Gradivo

Domoznanska dejavnost Knjižnice Velenje
(*Andreja Ažber*)929

Po razstavah

Muzej usnjarstva na Slovenskem (MUS)
(*Miran Aplinc*)935

Vila Mayer (*Špela Poles*).....941

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 728.83/.84:7.025.3(497.4Šoštanj)

Prejeto: 7. 6. 2021

Milana Klemen

univ. dipl. inž. kraj. arh., konservatorska svetovalka,
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Celje, Glavni trg 1, SI-3000 Celje
E-pošta: milana.klemen@zvks.si

Urška Todosovska-Šmajdek

univ. dipl. um. zgod., konservatorska svetovalka,
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Celje, Glavni trg 1, SI-3000 Celje
E-pošta: urska.todosovska@zvks.si

Vila Mayer, vila Široko in dvorec Gutenbüchel s parkom – konservatorski oris stavbne in vrtnoarhitekturne dediščine

IZVLEČEK

V prispevku so predstavljeni trije stavbni in vrtnoarhitekturni spomeniki, bivališča premožnih meščanov in industrialcev v občini Šoštanj, ki so pomembno zaznamovali preteklost mesta in Šaleške doline. Vila Mayer, vila Široko in dvorec Gutenbüchel so bili zaradi kvalitetne zasnove in gradnje, ohranjenosti, avtentičnosti, starosti in pojavnosti v prostoru prepoznani kot kvalitetni primeri umetnostnozgodovinske, arhitekturne in vrtnoarhitekturne tvornosti s konca 19. in prve polovice 20. stoletja v širšem slovenskem prostoru. Povojne družbene spremembe in tok časa zanje niso bili najbolj pozitivni, z nedavno prenovo vile Mayer, z novim lastnikom vile Široko in prizadevanji dela lokalne skupnosti za rešitev dvorca Gutenbüchel pa tudi konservatorska stroka upa, da se jim – predvsem dvorcu Gutenbüchel – obetajo boljši časi, z novo, primerno vsebino in celovito prenovo.

KLJUČNE BESEDE

Šoštanj, vila, dvorec, stavba, vrt, park, prenova, vila Mayer, vila Široko, dvorec Gutenbüchel, družina Woschnagg, družina Mayer, Alfred Keller, Paul Schmidtbauer, Alojz Kojc

ABSTRACT

*VILLA MAYER, VILLA ŠIROKO, AND GUTENBÜCHEL MANSION WITH ITS PARK.
A CONSERVATION OUTLINE OF ARCHITECTURAL AND GARDEN HERITAGE*

The article presents three architectural and garden monuments, that is, residences of wealthy townsmen and industrialists of the Šoštanj municipality who left an important mark on the history of the town and the Šalek Valley. Owing to their quality design and construction, conservation, authenticity, age, and landscape context, Villa Mayer, Villa Široko, and Gutenbüchel Mansion are recognized as splendid examples of art historical, architectural, and garden creativity from the end of the nineteenth century and the first half of the twentieth century in the wider

Slovenian territory. Although they have been affected by the postwar societal changes and the ravages of time, the recent restoration of Villa Mayer, the new owner of Villa Široko, and the local community's endeavours to salvage Gutenbüchel Mansion also arouse hope among conservation experts that the monuments—most notably Gutenbüchel Mansion—will thrive again after being given new, appropriate contents and a complete overhaul.

KEY WORDS

Šoštanj, villa, mansion, building, garden, park, restoration, Villa Mayer, Villa Široko, Gutenbüchel Mansion, Woschnagg family, Mayer family, Alfred Keller, Paul Schmidtbauer, Alojz Kojc

Razvoj Šoštanja in Šaleške doline so pomembno zaznamovali tudi premožni meščani in industrialci. Omenjeno območje je imelo skozi vso zgodovino velik pomen ter se je iz pretežno agrarne pokrajine konec 19. in v začetku 20. stoletja, ko se je razširila tovarna usnja Šoštanj in ko so v bližini Velenja odprli premogovnik ter zgradili železniško povezavo do Celja in Dravograda, sčasoma preoblikovalo v izrazito industrijsko pokrajino.¹ Specifičen razvoj je pripeljal do tega, da so si pripadniki višjih družbenih slojev tu zgradili številna bivališča s sočasno urejenimi vrtovi in parki. V njihovih zasnovah lahko zaznamo odmev vseh evropskih umetnostnih slogov, ki pa so na Slovensko večinoma prišli z rahlim zamikom ter se praviloma odražajo v skromnejših oblikah.

Stavbe s pripadajočo okolico so bile zaradi izvirne zasnove, časa nastanka, stopnje ohranjenosti, grajene in naravne substance, vsebine oziroma rabe ter pojavnosti v prostoru prepoznane in zavarovane kot kulturna dediščina. Nekatere so bile tudi prenovljene, druge prenova še čaka. Vse pa na svoj način kažejo vpetost v vsakokratno družbeno dogajanje in so kot take jasna odslkava časa, v katerem so nastale. Namenjene so bile ugodju tam živečih uporabnikov, poleg estetskih in doživljajskih vsebin pa imajo določeno sporočilno vrednost. Njihovo današnje stanje odraža spremembe družbenih razmer na Slovenskem, ko se vsebina in namen gradov, dvorcev in vil ni več skladala s potrebami povojne družbe. Objekti so izgubili lastnike, vlogo in pomen, kar je vodilo v njihovo postopno degradacijo ter pogosto v uničenje pripadajočih vrtov in parkov.

V nadaljevanju so predstavljeni trije izjemni objekti na območju Občine Šoštanj, ki so zavarovani kot kulturni spomeniki lokalnega pomena. To so: 1) leta 2010 obnovljena vila Mayer, ki je bila po drugi svetovni vojni nacionalizirana in zaradi lokacije na ugrezninskem območju Premogovnika Velenje sprva predvidena za rušenje, pripadajoči vrt pa je bil degradiran z umestitvijo športne dvorane s parkiriščem; 2) vila Široko z vrtom, ki je zaradi svoje namembnosti skoraj v celoti ohranila primarno podobo in je zdaj v zasebni lasti; 3) dvorec Gutenbüchel s parkom, ki je bil v povojnem času do leta 2013 sedež dislocirane enote Psihiatrične bolnišnice Vojnik, od takrat naprej

pa je brez vsebine in z nerešenim lastništvom nezadržno propada.

Osnovno konservatorsko vodilo pri obnavljanju tovrstnih spomenikov je vselej varovanje in ohranjanje njihove celovite pojavnosti in lege v prostoru, ohranjenost neposredne okolice ter vsebinska, funkcionalna in prostorska povezanost objekta z vrtom oziroma parkom. Pri stavbah varujemo zunanjo podobo z vsemi likovno-arhitekturnimi elementi in detajli, avtentične notranjščine s prvotnimi tlorisnimi razporedi, značilnimi naravnimi in umetnimi materiali ter konstrukcijskimi značilnostmi z vsemi detajli. Pri vrtnoarhitekturni dediščini ohranjamo izvirno vrtno oziroma parkovno zasnovo z vrtnoarhitekturnimi prvimi, tako grajenimi, kot so pripadajoči pomožni objekti, historična oprema, grajene strukture, oblikovane površine in poti, kot tudi naravnimi, kot so izvorna drevesa, grmovnice, trajnice idr. Na spomenikih so dopustni minimalni sodobni posegi glede na primerno namembnost, ki pa ji morajo biti vedno podrejeni.

Vila Mayer

Neorenesančno vilo Mayer je leta 1899 zgradil odvetnik dr. Fran Mayer (1866–1940), dolgoletni šoštanjski župan in častni občan. Najdemo jo na naslovu Kajuhova cesta 10 v Šoštanju.

Vila je bila zgrajena kot nadstropna enodružinska hiša z odvetniško pisarno in sočasno oblikovanim obsežnim vrtom, v neposredni bližini stavbe nekdanjega sodišča in ljudske šole. Med drugo svetovno vojno je bil v njej sedež nemške vojske, vrt pa prepreden s strelskimi jarki in uničen. V povojnem času je bila v osrednjem delu vrta ob zgradbi osnovne šole zgrajena najprej telovadnica in leta 1995 na njenem mestu športna dvorana s parkirišči. Zadnja članica družine Majka Mayer je v vili živela do svoje smrti leta 1983. Po vojni, ko je bilo imetje nacionalizirano, je morala v hišo sprejeti družini De Costa in Šmid. Šmidovi so se kmalu odselili, družina De Costa pa je kot podnajemniška družina v vili živela vse do prevzema s strani Premogovnika Velenje. Majka in njen brat Dušan, ki je umrl leta 1971, sta vilo z darilno pogodbo izročila družini De Costa, saj nihče od Mayerjevih otrok ni imel potomcev. Stavba je v last Premogovnika Velenje prešla zaradi lokacije na ugrezninskem območju

¹ Gl. na primer razprave v *Prispevki k zgodovini Šaleške doline*.

Vila kmalu po izgradnji leta 1899 (arhiv ZVKDS OE Celje).

Vhodna veža iz obdobja med svetovnima vojnama (arhiv Vlada Kojca).

in bila predvidena za rušenje. Premogovnik jo je leta 2002 izročil občini Šoštanj.² Ta jo je skupaj z vrtom leta 2006 razglasila za kulturni spomenik lokalnega pomena in jo leta 2010 s pomočjo evropskih sred-

stev prenovila. V vili so na ogled javnosti postavljene stalne zbirke kulturne dediščine:³ kiparska zbirka akademskega kiparja Ivana Napotnika, hortikultura zbirka vrtnarskega mojstra Alojza Kojca, del zasebne domoznanske zbirke šoštanjkega zbiratelja Zvoneta

² Kerbavec, *Vila Mayer*, str. 64–67 (Kerbavec je dekliniški priimek avtorice).

³ Gl. *Vodnik po stalnih zbirkah vile Mayer*.

Dvoriščna fasada z delom vrta leta 2013 (arhiv ZVKDS OE Celje).

Vhodna veža po prenovi leta 2010 (arhiv ZVKDS OE Celje).

A. Čebula, izbor likovnih del Napotnikove galerije ter spominska soba družine Mayer. Vila je tudi protokolarni objekt občine Šoštanj.

Zunanja podoba vile kaže enostavno stavbno maso s čopasto streho, ki jo krasijo vogalni stolpič s strmo piramidasto streho. Celotna zunanjsčina ima arhitekturno členitev s horizontalnimi pasovi v pritličju, močno poudarjenimi šivanimi vogalniki ter okenskimi obrobami s sklepniki v nadstropju. Osrednji likovno-arhitekturni poudarek je nadstropna lesena altana. Stoji na betonski balustradni ograji vhodnega podesta kot lesena konstrukcija slopov, lokov in polnil z bogato rezljano ornamentiko arabesk in zamreženih polj.

Notranjščina predstavlja tipično zasnovo meščanske vile, z reprezentančnim komunikacijskim delom, ki ga sestavljajo vhodna veža, stopnišče in veža v nadstropju. Vstopni del vhodne veže je členjen s pilastri. Med njimi so vhodne odprtine v pritlične prostore, ki so opremljene s kasetiranimi vratnicami. Na polnih stenah vhodne veže so polja, ki s štukiranimi profili ponazarjajo slepe vratne odprtine. V osrednjem delu veže sta pod stropom z akantovimi listi okrašeni konzoli, ki nosita preklado. Strop veže krasijo še štukirani motiv baročno oblikovane kartuše z rastlinsko ornamentiko. Dvoransko stopnišče ima bogato, z viticami oblikovano kovano ograjo s kovanim kandelabrom – svetilko, ki je z obnovo zasijala v nekdanji podobi. Nadstropje je zasnovano kot piano nobile. Pod stropom veže v nadstropju se spet pojavijo konzole, ki so enako oblikovane kot tiste v pritličju. Dvokrilna vrata, ki vodijo iz veže v osrednji dvoranski prostor, krasijo dekorativna barvna stekelca v tehniki vitraja. Strop osrednjega dvoranskega prostora krasijo poslikava z romboidnimi in kvadratnimi polji, v katerih je naslikana stilizirana rastlinska ornamentika. Na stenah je restavratorsko obnovljen slikan kasetiran opaz. Iz prostora je izhod na altano. V prostorih jugozahodnega dela nadstropja sta se ohranili lončeni peči z neorenesančno motiviko na pečnicah. Prostori so med seboj povezani s prehodi. Vila je v jugozahodnem delu podkletena, prostori imajo plitke kapaste oboke z močno izraženimi oprogami. Podstrešje je dobilo novo funkcijo in bilo oblikovano v enovit večnamenski prostor, v katerega vstopamo skozi kovana požarna vrata, zato so bila na streho umeščena strešna okna.⁴

Vrt ob vili, katerega avtor ni znan, je bil po pripovedovanju Antona De Costa, ki je kot otrok z družino bival v vili, in glede na slikovne vire oblikovan v historičnem duhu posnemanja in združevanja preteklih umetnostnih slogov, značilnem za čas preloma iz 19. v 20. stoletje. Tako v vrtu najdemo elemente geometrijskih zasnov renesanse in baroka kot tudi organskega krajinskega sloga ter obsežen utilitarni vrt.

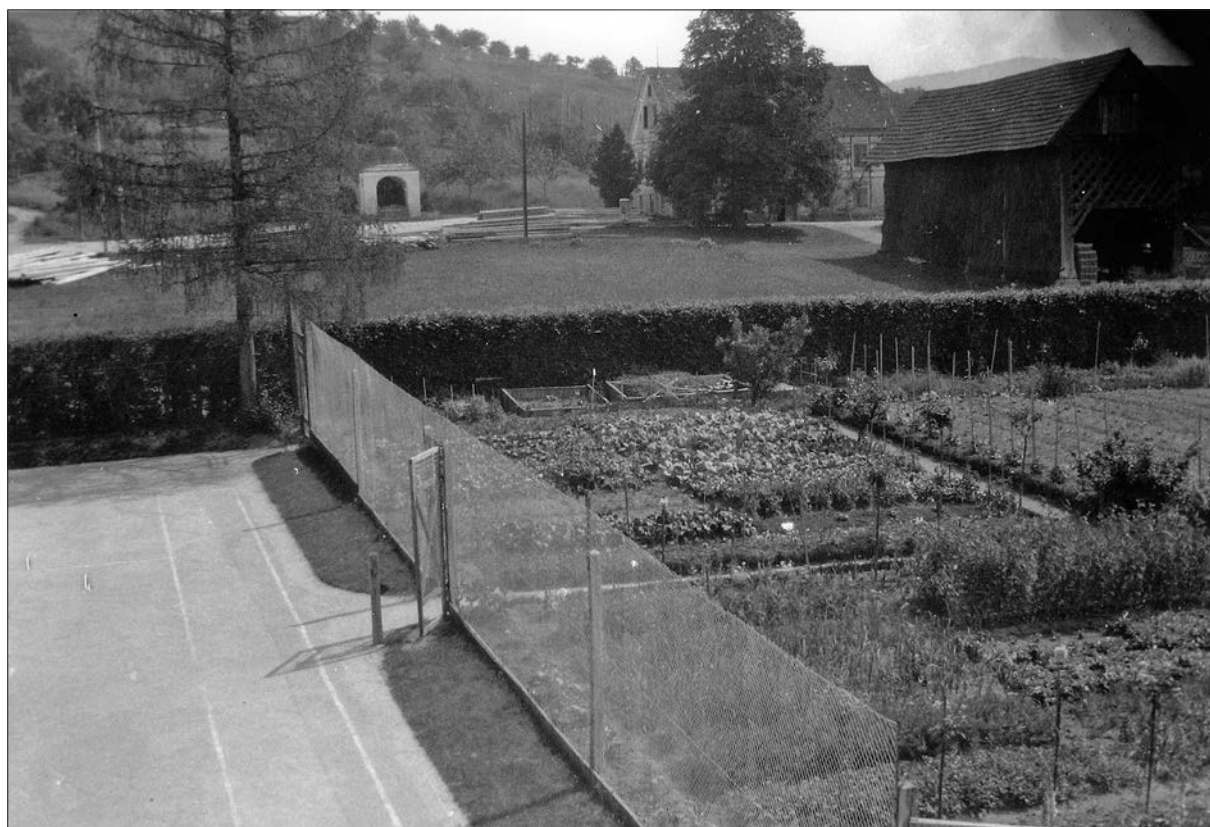
V načrtu krajinske arhitekture Ateljeja krajinske arhitekture Piano iz Velenja⁵ je zapisano, da je po pričevanju enega zadnjih stanovalcev vile z vrtom obsegala območje, ki se je raztezalo od Kajuhove do Cankarjeve ceste, skupaj okoli 8000 m². Vrtna zasnova je vsebovala reprezentančni predvrt z obema osrednjima dostopoma v vilo s kovanimi vrati z betonskimi stebri z okroglimi bučami (za družino in goste ter poslovnega v odvetniško pisarno). V njem so bile okrogle gredice, zasajene s hostami in sezonskim cvetjem, ter vijugava peščena pot, ki je vodila do vhoda z altane. Na južni in severni fasadi ter na južnem delu vzhodne fasade so bile zasajene hruške, ki so se razraščale do prvega nadstropja. Za vilo je bilo peščeno dvorišče, za njim pa za živo mejo skrit sadni vrt s pomožnimi objekti, kompostom in kurnikom. V tem delu sta bili tudi jabolana s kamnito okroglo mizo gobaste oblike in kamnitima klopema ter pipa z vodo. Območje se je navezovalo na glavno, osno zasnovano pot, ki je vzporedno s parcelno mejo povezovala vilo s parkovnim delom z rondojem in razpelom na skrajni vzhodni strani. Ob poti so se od zahoda proti vzhodu nizali peščeno teniško igrišče z zaščitno ograjo, utilitarni vrt in parkovni vrt. Utilitar-

*Predvrt iz obdobja med svetovnima vojnama
(arhiv Vlada Kojca).*

⁴ Opis vile povzet po Kerbavec, Vila Mayer, str. 64–67.

⁵ ZVKDS OE Celje, Prenova vile Mayer z vrtom, Načrt krajinske arhitekture št. Piano/113/2007-PGD (KA), Saša Piano, s. p., Velenje, november 2007, brez navedbe strani.

Teniško igrišče in zelenjavni vrt iz obdobja med svetovnima vojnama (arhiv Vlada Kojca).

ni vrt je bil v baročni maniri osno zasnovan kvadrat, razdeljen na štiri površine, obrobene s pušpanom in potmi, dodaten poudarek pa so bile v zaključkih debelno vzgojene vrtnice. Tam je bil tudi rožni vrt in zasajene hortenzije. Celoten motiv »kvadratov« užitarnega vrta se je v nadaljevanju proti vzhodu v skromnejši obliki ponovil. Na severni strani užitarnega vrta je bil po vsej verjetnosti vodnjak. V nadaljevanju se je glavna pot razdelila na tri dele, osrednja je vodila proti rondoju z razpelom, ki ga je krožno obšla. Rondo je bil privzdignjen, zasnovan po vzoru vzvišenih vrtnih prostorov (gloriett), do njega so vodile tri stopnice. Znotraj tega območja je od prvotne zasnove ostal le tulipanovec in nekaj lip, ki pa so bile zasajene kasneje. Po pričevanju so bile v vrtu zasajene številne tujerodne drevesne vrste, ki jih je Mayerjev sin Dušan prinesel s svojih potovanj. Zaradi pomanjkanja, ki je družino pestilo (verjetno po vojni), so ta drevesa podrla in les prodali.

Zaradi nove, javne funkcije vile so obsežen vrt doletele največje spremembe. Na večjem delu je bila v sedemdesetih letih 20. stoletja zgrajena šolska telovadnica (kasneje športna dvorana) z asfaltiranimi parkirišči ter vzpostavljena parkovna ureditev s posameznimi otroškimi igrali. V vrtu so tlakovali poti, zasajena so bila nova drevesa in grmovnice, preostala izvorna drevnina in ostale rastline pa so se zara-

sli. Postopoma so propadli oziroma bili odtujeni še ohranjeni grajeni elementi. Ob dvorani so na betonskem zidcu uredili klopi in postavili svetilke javne razsvetljave.

Celovita prenova vile in vrta je potekala med letoma 2007 in 2010 na podlagi uspešne kandidature občine Šoštanj na javnem razpisu Ministrstva za kulturo RS. Občina je tako pridobila 95 % sredstev za prenovo, od tega 85 % iz Evropskega sklada za regionalni razvoj in 10 % od Ministrstva za kulturo RS.⁶ Prenova vile in vrta je potekala pod nadzorom Zavoda za varstvo kulturne dediščine (v nadaljevanju Zavod). Osnovno konservatorsko izhodišče pri prenovi je bilo maksimalna ohranitev in prezentacija značilnega arhitekturnega tipa meščanske vile z vsemi obstoječimi elementi in detajli ter poustvaritev njenega vrta v največji možni meri. Na ta način nam je uspelo spomeniku povrniti večji del njegove prvotne podobe in historične pričevalnosti.⁷

Leta 2007 je občina za prenovo vrta angažirala krajinsko arhitektko Sašo Piano iz Ateljeja krajinske arhitekture Piano iz Velenja, ki je na podlagi pričevanj, slikovnih virov, popisov rastlin, upoštevanja značilnosti vrtnoarhitekturne dediščine na prelomu

⁶ <https://www.vila-mayer.si/vila-mayer> (7. 6. 2021).

⁷ Kerbavec in Primc, *Problematika*, str. 13.

Predvrt po prenovi leta 2013 (arhiv ZVKDS OE Celje).

stoletij ter kulturnovarstvenih pogojev poskusila izdelati idealno rekonstrukcijo vrta, torej njegovo čim bolj verodostojno podobo. Ker je obseg nekdanjega vrta presegal območje obravnave, ki danes formalno pripada vili in ker njegova obnova zaradi v preteklosti izvedenih gradenj ni bila mogoča, je bil izdelan kompromisen predlog prenove vrta kot poustvaritev njegove nekdanje avtentične podobe s prilagoditvijo sedanjim potrebam in novi vsebini vile.

Iz načrta krajinske arhitekture⁸ je razvidno, da je prenova vrta zasnovana v treh med seboj povezanih in medsebojno odvisnih sklopih: vstopnega dela (naj-

bolj avtentičen del vrta), utilitarnega dela (prostor med vilo in športno dvorano) ter parkovnega dela. V predvrtu je bil urejen nekdanji glavni dostop z zasaditvijo gredic in živo mejo ter kovano ograjo ob cesti. Stari dostop do poslovnega dela je bil le nakazan. Na zahodni strani vile so bile urejene gredice, postavljene klopi, ob severni fasadi zasajen špalir hrušk in na celotni potezi ponovno vzpostavljena živa meja. Za vilo je bil nakazan utilitarni vrt z borduro iz pušpana in vrtnic, del površine pa so uredili kot parkirišče. Od njega se pot nadaljuje mimo športne dvorane do parkovnega dela za njo. Ta del so očistili in dopolnili s posameznimi drevesi, načrtovana je bila tudi oživitve rondoja s postavitvijo skulpture (kot spomin na razpelo). Vsi gradbeni posegi (tlaki, kovana ograja) in vsa urbana oprema (pitnik, drogovi za zastave, luči,

⁸ ZVKDS OE Celje, Prenova vile Mayer z vrtom, Načrt krajinske arhitekture št. Piano/113/2007/PGD (KA), Saša Piano, s. p., Velenje, november 2007, brez navedbe strani.

Dvoriščna parcela po izgradnji vrtca leta 2014 (arhiv ZVKDS OE Celje).

konfini, koši za smeti, stojala za kolesa, klopi, informacijski napisi) so bili izbrani tako, da se v materialu in obliki prilagajajo podobi celotnega prostora in vili. Zelene površine (živa meja, rondoji, obsaditve ob altani, deli utilitarnega vrta, posamezna drevesa, grmovnice, vzpenjalke in trajnice) se po obliki in izboru vrst prilagajajo avtentični podobi vrta in so značilne za obdobje nastanka vile, ob upoštevanju nove namembnosti, vzdrževanja ter klimatskih sprememb.

Leta 2014 je občina porušila staro zgradbo osnovne šole Biba Röcka južno od vile in na njenem mestu z zasebnim partnerjem, podjetjem Esotech, d. d., po načrtih biroja Modular arhitekti iz Ljubljane zgradila sodoben vrtec. Nova zasnova je deloma posegla tudi v območje vrta vile Mayer, predvsem z otroškim igriščem v parkovnem delu in s stopnišnim dostopom do glavnega vhoda v vrtec v dvoriščnem delu vile, kar onemogoča dokončno ureditev vrta. Takrat je bil v območje vrta poleg pitnika postavljen odlitek kipa Nimfe v bronu Ivana Napotnika, kot spomin na prvi vodovod v Šoštanju, za katerega je bil zaslužen prav Fran Mayer. Ker so bile nekatere rešitve neskladne s prenovljenim vrtom, jih je Občina Šoštanj naknadno deloma sanirala. Občina objekt zgledno vzdržuje, saj je v letih po obnovi sanirala fasado ter obnovila lesene elemente balkona in altane. Pojavlja pa se vse več teženj po vzpostavitvi dvigala v vili, projekt je še v fazi usklajevanj.

Vila Široko

Primestna vila z enovito ohranjeno arhitekturo, vrtom in kultiviranim gozdom, zgrajena v tridesetih

letih 20. stoletja, je postavljena na odmaknjeni gričevnati vzpetini severozahodno od Šoštanja. Oblikovanje vile z vrtom kaže vplive sočasnega dunajskega okolja, kjer so se poleg arhitekturne tradicije in secesijskih detajlov vedno bolj uveljavljale modernistične oblike, materiali in obrtniška dovršenost. Zaradi svoje ohranjenosti ima veliko umetnostnozgodovinsko vrednost in zgodovinsko pričevalnost.

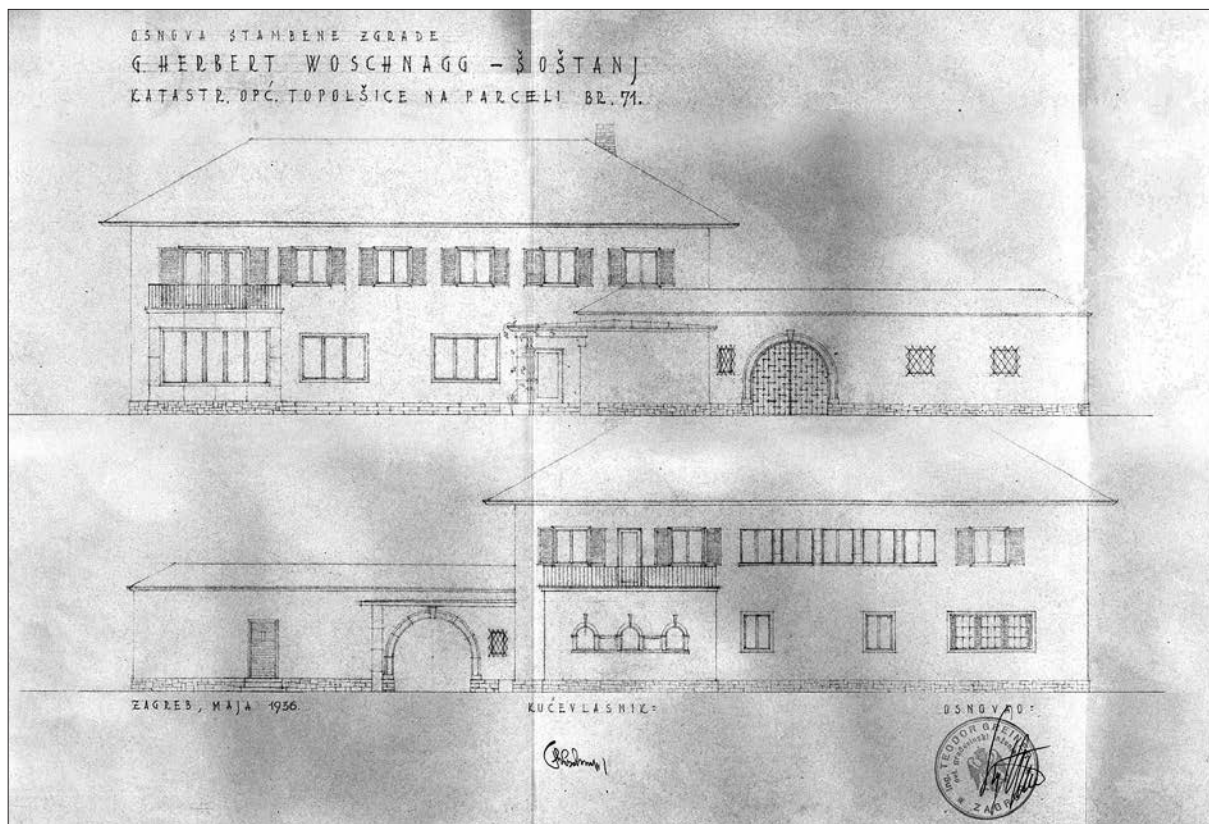
Vila z vrtom je bila zgrajena med letoma 1935 in 1938 po zamisli Malvine Woschnagg, absolventke dunajske umetnostne akademije in žene Herberta Woschnagga, lastnika tovarne usnja Šoštanj. Načrt za vilo je narisal gradbeni inženir Teodor Greiner iz Zagreba.⁹

Enonadstropna stavba s štirikapno streho, izidanimi balkonoma ter nadstrešnico nad glavnim vhodom ima na jugovzhodni fasadi prizidano pritlično pomožno poslopje z garažo, ki je postavljeno pravokotno na objekt. Glavni vhod v vilo je poudarjen s kamnitim, masivnim in zaobljenim portalom ter nadstrešnico, podprto z elegantnima kamnitima stebričema. Fasado prebijajo večje okenske odprtine z nizom oken. V pritličju so zaščitene z okrasnimi kovanimi mrežami različnih oblik, v nadstropju pa je večje in manjše odprtine mogoče zastreti s polkni. Fasadne površine so obdelane v grobem ometu in preprejene z divjo trto, tako da je fasada s svojimi zanimivimi likovno-arhitekturnimi elementi v celoti vidna le pozimi. Vsi kamniti deli stavbe in nekateri kamniti vrtni elementi so izdelani iz lokalnega tufa, znanega po značilni zeleni barvi. Nad polkrož-

⁹ Aplinc, *Vošnjaki*, str. 119.

Fotografija vile z vrtom pred drugo svetovno vojno (arhiv Muzeja Velenje).

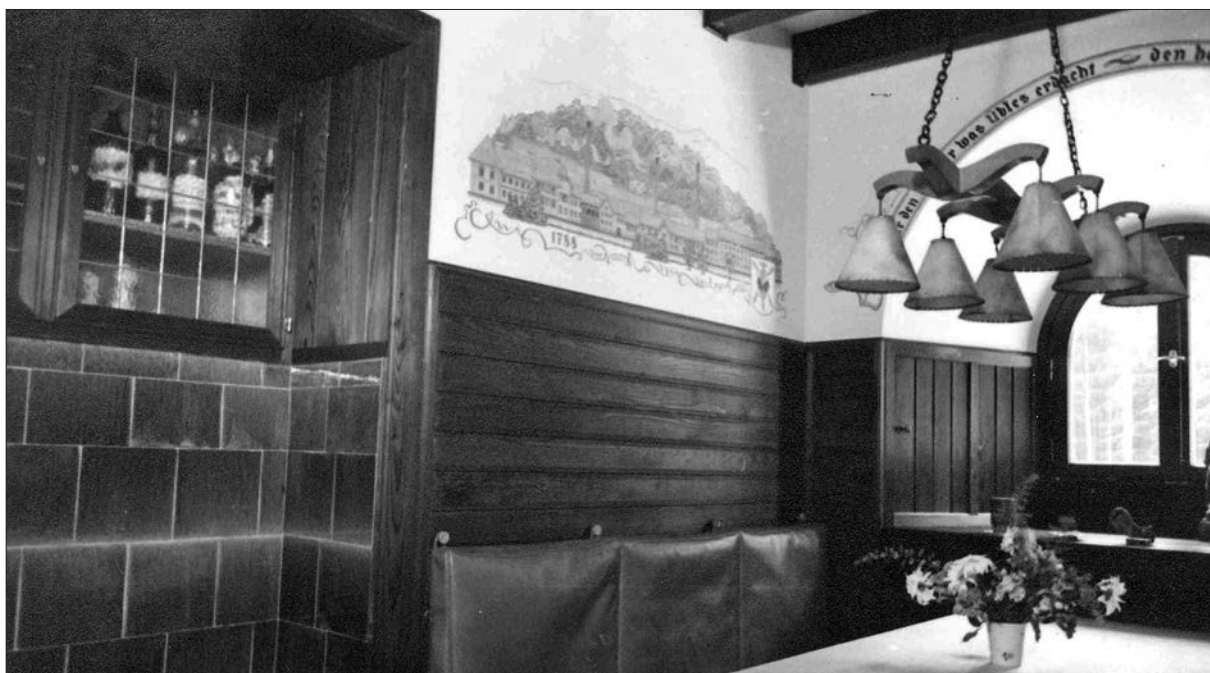
Načrt vile iz leta 1936 (last Zvoneta Čebula).

Vhodna veža s stopniščem pred drugo svetovno vojno (arhiv Muzeja Velenje).

Vhodna veža s stopniščem leta 2009 (arhiv ZVKDS OE Celje).

Poslikava tovarne v prostoru, ki vodi v vinsko klet, pred drugo svetovno vojno (arhiv Muzeja Velenje).

Danes prepleskana poslikava v vinski kleti pred drugo svetovno vojno (arhiv Muzeja Velenje).

Vstopni del vrta (foto: Urška Drofenik, 2017).

nim portalom s sklepnikom, ki vodi skozi pomožni objekt, je vzdana poznogotska reliefna podoba sv. Florijana, ki je bila nekoč del pročelja stavbe na Nunski ulici 3 v Ljubljani. Kako se je znašla na vili, bo treba še raziskati.¹⁰

V notranjosti se je ohranila originalna tlorisna zasnova vile z notranjo opremo. Notranji prostori so opremljeni z masivnimi lesenimi in usnjenimi stenskimi opaži, predelnimi drsnimi vrati, vgradnimi omarami in posameznimi originalnimi detajli. V nadstropju se je delno ohranila tudi oprema kopalnic. Prostori so bili razporejeni tako, da je bil bivalni del ločen od oskrbovalnega. Skozi glavni vhod iz predprostora desno pridemo v sobo, iz katere polžaste stopnice vodijo v klet, levo pa v nekdanji oskrbovalni del objekta. Tu je bil nekoč prostor za služinčad s kopalnico in pomožnimi stopnicami v nadstropje, pripravljalni prostorom za hrano in kuhinjo. Pranje in likanje je potekalo v pomožnem objektu, ki je s prehodom povezan s tem delom vile. Iz predprostora vstopimo v osrednjo vežo z ovalnim stopniščem, ki vodi v nadstropje. Iz veže desno je še vedno ohranjena garderoba s sanitarijami, iz veže levo pa vstopimo v prostor, ki je s prehodom povezan z osrednjim reprezentančnim prostorom. To sta bili nekdanj jedilnica in dnevna soba z izhodi na pokrito teraso in vrt. V nadaljevanju veže je nekdanja knjižnica, povezana

z dnevnim prostorom. V nadstropju so bile spalnice s kopalnico. Nekatere sobe z lastnim dostopom iz pritličja so imele nameščene umivalnike in so bile namenjene služabnikom. V kleti sta bili kurilnica ter vinska klet s stensko poslikavo tovarne usnja ter motivi vinske trte, ki je ohranila svojo namembnost.¹¹

Po prvih domnevah naj bi vse stenske poslikave v notranjščini in zunanjščini vile ustvarila Malvina Woschnagg sama.¹² Po najnovejših raziskavah so stenske poslikave na objektu pripisane graškemu slikarju Paulu Schmidtbauerju.¹³ V notranjščini je v prehodnem prostoru v klet upodobljena tovarna usnja v lasti družine, v obokanem prostoru vinske kleti je danes prepletkana poslikava poznana le še na stari fotografiji. Na fasadi vile sta med polkrožnima oknom naslikani stilizirani iniciali H in M, ki p nazajzajata začetnici imen Herbert in Malvina. V trikotnem čelu zunanjščine gospodarskega dela objekta je v sgraffito tehniki upodobljena še podoba sv. Krištofa, katere atribucija ostaja neznana. Motiv, ki se sicer pogosto pojavlja na zunanjščinah cerkva, je za vilo nekoliko nenavaden. Le podrobna primerjalna študija z drugimi Schmidtbauerjevimi poslikavami pa bi lahko razkrila, ali gre tudi v tem primeru za istega avtorja.

¹¹ Opis vile povzet po Kerbavec, Vila Široko, str. 205–210.

¹² Aplinc, *Vosnjaki*, str. 119.

¹³ Kumer, Paul Schmidtbauer, str. 211–220.

¹⁰ Relief je opisan v Cevc, *Poznogotska plastika*, str. 184–185.

Pogled na glavni vhod z vidnim reliefom sv. Florjana in sgrafitom sv. Krištofa na gospodarskem delu leta 2012 (arhiv ZVKDS OE Celje).

Vrt je nastal vzporedno z gradnjo vile, zanj je skrbel priznani vrtnar Alojz Kojc.¹⁴ Družina se je v vilo vselila leta 1939, a je v njej živela le kratek čas, saj je bil leta 1945 objekt z okolico podržavljen.

K vili vodi cesta z mešanim drevoredom lip in brez. Nadaljuje se mimo vrtnega portala z vratarnico, ki označuje vstop na nekoč ograjeno posestvo. V bližini je stal tudi rastlinjak, katerega ostanki so še vidni v novejšem objektu. Leta 1930 je bilo domnevno na območju današnjega športnega parka zgrajeno teniško igrišče s pomožnim objektom s sanitarijami in umivalnico.¹⁵ Zasnova vrta se v celoti podreja arhitektonskemu pravilu z značilnimi ortogonalnimi elementi in manjšim bazenom s fontano. Vrt na južni vrtni strani vile sestavlja pravokotna terasa z vodnim motivom s fontano, na jugu in severu pa vrtni prostor dopolnjujeta pravokotni travni jasi, uokvirjeni z gozdom. Severna jasa v osi glavnega vhoda, dostopna po stopnicah, ima na začetku plavalni bazen z ograjo in rožnim lokom. Okrog hiše je speljana tlakovana ortogonalna pot iz tufa, ki jo ponekod spremljajo kovane ograje in zid iz zloženega kamna. Simetrično

zasajeni iglavci in listavci izrazitih habitusov in barv poudarjajo prehod med dvema vrtnima nivojema.

Zahodno od vile je gozd, obogaten z iglastimi eksotami, tlakovanimi potmi in razpršeno zasajenimi praprotni, severno pa je prepreden s stezami in dopolnjen z jezercema. Ozko zbirko rastlin, ki se v ustavljenem redu ponavljajo skozi vrt, sestavljajo značilne hortenzije z velikimi kroglastimi socvetji, vrtnice popenjavke, iglavci, sajani v skupine, češmin, cvetoče trajnice v rondojih in praproti v gozdu.

Po nacionalizaciji leta 1945 je bila vila z vrtom sprva namenjena stanovanjem funkcionarjev, nato je sčasoma prešla v upravljanje in last Premogovnika Velenje, ki je v vili uredil restavracijo s prenočišči, namenjeno tudi družabnim in protokolarnim dogodkom. Vila z vrtom je bila tako vsa leta redno vzdrževana, na novo je bilo sredi gozda zahodno od vile urejeno le večje makadamsko parkirišče. Občina Šoštanj je leta 2006 vilo z vrtom razglasila za kulturni spomenik lokalnega pomena.

Leta 2010 je občina na pobudo premogovnika začela urejati širši prostor vile Široko z željo po dopolnitvah z vsebinami javnega in zasebnega značaja: z gradnjo hotela s parkirišči na območju vile ter z ureditvijo športnega parka in individualne stanovanjske gradnje v vplivnem območju. S sprejetjem podrobnega občinskega prostorskega načrta in spremembo

¹⁴ *Življenje in delo vrtnarja Alojza Kojca (1898–1945)* ([https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/zivljenje-in-delo-vrtnarja-alojza-kojca-\(1898-1945\).html](https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/zivljenje-in-delo-vrtnarja-alojza-kojca-(1898-1945).html)) (7. 6. 2021).

¹⁵ Grosman, *Tenis Slovenija*, str. 34.

Terasa ob vili (foto: Urška Drofenik, 2017).

Odloka o razglasitvi za kulturni spomenik je bila dosežena kompromisna rešitev, ki temelji na ohranitvi vile z vrtom in gozdnim prostorom, ki naj bi se ji celoten prostorski koncept novega hotela podredil. Zato naj bi večji volumen hotela umestili pod zemljo na območju vstopnega platoja, namestitveni objekt pa bi se priključil vili na njenem skrajnem severovzhodnem robu, kjer bi se skrila v gozd in se odmaknil iz vidnega kota osrednjega območja. Parkirišča bi umestili na vstopnem delu, promet na zavarovanem območju pa bi ukinili. Na jugozahodnem delu vplivnega območja bi dopustili linijo nizkih stanovanjskih hiš, ki bi upoštevala obstoječ relief in varovanje vedut na kulturni spomenik. Novogradnje bi bile sprejemljive tudi kot sanacija obstoječe večstanovanjske gradnje na južnem robu. Na vzhodnem delu vplivnega območja je občina še pred formalnim zavarovanjem začela načrtovati športni park s pritličnim upravno-športnim objektom sodobnega arhitekturnega pristopa in naravnimi materiali, kar bo upoštevano tudi pri oblikovanju spremeljajočih igrišč in parkirišč.

Zaradi slabe finančne situacije se je premogovnik leta 2015 odločil vilo z vrtom prodati. Konec leta 2017 jo je kupil zasebnik, čigar vizija je celovita prenova, vendar lastnik izdanim kulturnovarstvenim pogojem (v prvi fazi za obnovo oziroma menjavo stavbnega pohištva) ne sledi. Vila je trenutno namenjena zaključenim skupinam ter tematskim in protokolarnim dogodkom.

Dvorec Gutenbüchel

Dvorec Gutenbüchel¹⁶ s pripadajočimi gospodarskimi objekti stoji na dominantni, delno gozdnati vzpetini vzhodno od Šoštanja. Park v današnji podobi je bil urejen po letu 1925 v historicističnem slogu, na osno postavljenih terasah s stopnišči, rastlinjakom, eksotičnim drevjem in pripadajočim kultiviranim gozdom. V parku so skulpture, kamniti, betonski in kositrni elementi serijske izdelave, ledenica, dve fontani in vrtni uti ter kovana vrtna oprema, ograje in svetilke. Kot celota je park eden izmed boljše ohranjenih vrtnoarhitekturnih spomenikov na Slovenskem.

Dvorec Gutenbüchel, imenovan tudi Marovška graščina ali dvorec Marof v Ravnah pri Šoštanju, je stal že leta 1575, ko ga je imel v lasti Baltazar Wagen, lastnik Velenjskega gradu. Iz Vischerjeve upodobitve leta 1681 je razvidno, da so prvotni dvorec, utrjen s stolpci, spremenili v enonadstropno stavbo z altano na glavni fasadi.¹⁷ Do konca 19. stoletja je ime-

¹⁶ Poimenovanje dvorca v članku je po historičnem originalu Gutenbüchel. V Registru nepremične kulturne dediščine Republike Slovenije je ime zapisano brez pregleda, ker računalniški sistem zaenkrat tega ne omogoča: Ravne pri Šoštanju – Dvorec Gutenbüchel s parkom (EŠD 4333) (<https://gisportal.gov.si/portal/apps/webappviewer/index.html?id=403a54629867466e940983d70a16ad9e>) (7. 6. 2021).

¹⁷ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 75.

Pogled na pročelje dvorca leta 2007 (arhiv ZVKDS OE Celje).

Salon v pritličju leta 2015 (arhiv ZVKDS OE Celje).

Iniciali MW na stropnem tramu v večji sobani prvega nadstropja (arhiv ZVKDS OE Celje, 2015).

la posest, ki je obsegala okoli 58 ha, več lastnikov.¹⁸ Eden od njih, Gustav Eder, je pred dvorcem postavil monumentalno stopnišče s kamnitimi balustradnimi ograjami. Severno od dvorca je bil postavljen gospodarski objekt in urejen zelenjavni vrt s pravokotnimi gredicami, v izteku katerega je bil leta 1899 zgrajen pritlični rastlinjak s steklenjakom. Okoli leta 1900 so ob glavni cesti jugovzhodno od dvorca postavili konjušnico, nadstropno stavbo s šestosno fasado in pritličnima kriloma ter druge gospodarske objekte.¹⁹

Leta 1925 je posest prevzela šoštanjka rodbina Woschnagg, lastnica tamkajšnje tovarne usnja. Takrat je Franc Mihael Woschnagg pričel s prenovi posestva podeželskega dvorca, ki jo je leta 1931 končal njegov mlajši sin Walter, vendar ni jasno, kaj vse naj bi v tem časovnem okviru obnovitvena dela obsegala.²⁰ Sam dvorec so takrat celovito preuredili in obnovili, avtor je bil po zadnjih dognanjih arhitekt Alfred Keller z Dunaja.²¹ Vzhodni del so preoblikovali v dvonadstropni stolpič s čebulasto streho in z

odprto obokano vežo v pritličju. Glavni portal stolpiča je leta 1927 kipar Ivan Napotnik opremil s plastikama puttov. Levi predstavlja poljedelstvo, desni pa vinogradništvo. Na zahodni strani so prizidano nekdanjo kapelo spremenili v nadstropen, polkrožno zaključen prizidek. Osrednji del pročelja so poudarili z altano v pritličju in novimi okenskimi okvirji, osrednjo os pa še dodatno s strešnim volutastim čelom. Notranje prostore so opremili z ornamentiranimi parketi, lesenimi stenski opazi in intarziranim pohištvo. Del te notranje opreme se je ohranil do danes. V večji sobani prvega nadstropja je na stropnem tramu zapisana letnica 1926 in iniciali MW (Mihael Woschnagg).²²

Ob vhodu na posest, ki ga zaznamuje zidani portal,²³ so zasadili drevored, zgradili vratarnico in preuredili obstoječa gospodarska poslopja. V nadstropju konjušnice so uredili stanovanje za sina Walterja, ki je bil velik ljubitelj konj, in njegovo ženo Dorli. Njegov celopostavni portret je upodobljen na enem od vratnih polnil, ki so v stanovanju vsa poslikana, prav tako lesena polnila vgradnih stenskih

¹⁸ Nekateri lastniki dvorca so opisani v: Golec, *Valvasorji*, str. 432–433; Poles, *O možu z brki*, str. 27–34.

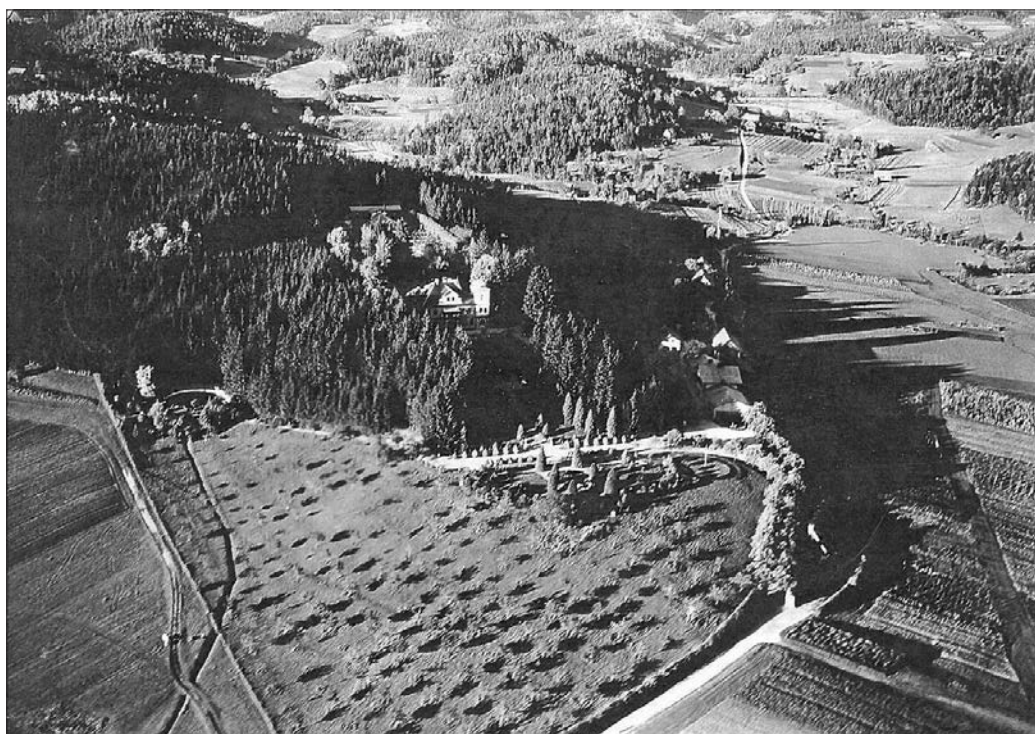
¹⁹ O gradbenih posegih na posestvu za časa lastnika Gustava Ederja gl. Poles, *O huzarskem poročniku*, str. 6–7.

²⁰ Poles, *Kaj nam med vrsticami*, str. 6–7.

²¹ Knjižnica Velenje hrani šest načrtov, povezanih z dvorcem. Podpis arhitekta Alfreda Kellerja je odkrila in nanj opozorila Mateja Kumer.

²² Klemen in Todosovska-Šmajdek: *Strokovne podlage za razglasitev dvorca Gutenbuchel za spomenik državnega pomena*, ZVKDS OE Celje, NC: 1095/20 – dopolnitev, maj 2021.

²³ Podrobneje o vhodnem portalu na posestvo dvorca na podlagi načrta arhitekta Kellerja gl. Poles, *Dunajski arhitekt*, str. 13.

Letalski posnetek posestva v času med svetovnima vojnama (arhiv ZVKDS OE Celje).

Zelenjavni vrt z rastlinjakom v času med svetovnima vojnama (arhiv ZVKDS OE Celje).

Nekdanja konjušnica leta 2018 (arhiv ZVKDS OE Celje).

Portret Walterja Woschnagga z motivi Šoštanja v ozadju na vratnih polnilih v nekdanjem stanovanju v konjušnici (foto: Mateja Kumer, 2020).

omar. Slikar je z drobnimi motivi ustvaril še ilustrativno fantazijsko zgodbo na steni nekdanje otroške sobe. Gre za graškega slikarja Paula Schmidtbauerja, ki je za družino Woschnagg v Šoštanju delal okvirno v letih 1938 in 1939. Glede na dokaj nova spoznanja o slikarjevem delu v Šoštanju še ni znano, na kakšen način je bil povezan z naročniki.²⁴ Nadomestni ra-

stlinjak, izdelek podjetja Ig. Gridl z Dunaja,²⁵ je imel izpopolnjen sistem ogrevanja, namakanja ter odpiranja stekel, v bližini pa so zgradili hidroelektrarno, ki ni več ohranjena. Posestvo je merilo 48 ha obdelovalnih površin, na katerih so se ukvarjali pretežno z živinorejo in rejo jahalnih konj, skupaj z gozdovi pa skoraj 100 ha.

Park je bil celovito urejen v času med svetovnima vojnama, avtorica zasnove je bila tovarnarjeva žena Marianne Woschnagg,²⁶ diplomantka dunajske visoke umetnostne šole.²⁷ V značilni historicistični maniri je bil urejen v duhu različnih zgodovinskih slogovnih obdobij, predvsem renesanse in baroka, čas nastanka pa predstavljajo materiali posameznih serijsko izdelanih elementov (beton in kositer) ter raba eksotičnih dreves, ki nastopajo kot okvir grajenih parkovnih elementov. Koncept ureditve je izkoristil lego dvorca s parkom na južnem pobočju, kjer so v osno zastavljenem zaporedju nanizane posamezne sestavine, povezujejo pa jih že omenjene kamnite stopnice z ograjami in dve polkrožni rampi. Vstopni drevored vodi mimo trikotno zasnovane gredice do prve terase, kjer so fontana s striženim pušpanom, ledenica ter peščene sprehajalne poti. Plato je polkrožno zaključen z nizom striženih jesenov, skozi katere

²⁵ Kumer, Dunajska dvorna, str. 221–232.

²⁶ Avtor se sprašuje o pristnosti podatka, saj razen v nadaljevanju navedenega pisma ni drugih oprijemljivih dokazov o tem (gl. Poles, Je Marianne Woschnagg, str. 6–7).

²⁷ Arhiv ZVKDS OE Celje, dosje spomenika dvorec Gutenberg, Pismo dr. Gregorja Woschnagga konservatoriki Alenki Kolšek iz leta 1992.

²⁴ Kumer, Paul Schmidtbauer, str. 211–220.

Osrednje stopnišče v parku leta 2007 (arhiv ZVKDS OE Celje).

se os izgubi v odprti krajini. Široko centralno stopnišče, ki ga na obeh in spodnji strani obdajajo kleki, vodi do osrednje terase pred dvorcem s sredinskim vodnim bazenom z vodomatom s kositrnim kipom dečka in laboda. Motiv so obkrožali štirje kositrni grifoni, vse obdaja strižen pušpan. Od tu vodi stopnišče do ožje peščene terase pred dvorcem, zamejene s kamnito balustradno ograjo, na kateri so bile postavljene vaze. Za dvorcem stoji lesena vrtna uta, za gospodarskim poslopjem pa tretja obsežna terasa, kjer naj bi v parkovnem delu do konca druge svetovne vojne stala tudi lesena Pieta, delo kiparja Meštrovića.²⁸ V nadaljevanju je bil urejen cvetlično-zeleknjavni vrt, prav tako obdan s striženim pušpanom, ki se zaključuje s stavbo rastlinjaka in vrtno ute, za njim pa se kompozicija konča v gozdnem pobočju, imenovanem Tenik. Tam je stal t. i. Vošnjakov križ, od katerega so ostali le kamniti deli podstavka. Celotno območje parka je obdano s kvalitetno kovano ograjo, okrašeno s kandelabri, ki so bili nekoč uporabljeni za električno razsvetljavo. Opisano vrtno ureditev obdajajo gruča parkovnega drevja, med njimi precej avtohtonih in tujerodnih iglavcev ter nekaj listopadnih eksot. Vrtnarsko delo sta opravljala Anton Kojc in Avgust Rednak.²⁹

²⁸ Prav tam.

²⁹ Brešar et al., *Graščinski parki*, str. 30.

Po nacionalizaciji posestva po drugi svetovni vojni je bil v dvorcu od leta 1963 sedež dislocirane delovne enote Psihiatrične bolnišnice Vojnik. Gospodarske objekte ob glavni cesti je prevzela Kmetijska zadruga, polovica parkovnih površin pa je postala last Premogovnika Velenje. Celotno območje dvorca s parkom še vedno sodi v robni del pridobivalnega območja premogovnika, zato večjih vlaganj vanj nikoli ni bilo, kljub temu da zaradi tega ni ogrožen. Kljub novi vsebini sta bila dvorec in park vsa leta vzorno vzdrževana, spomenik z vplivnim območjem, ki zajema gozdne površine nekdanjega posestva, pa je občina leta 2006 razglasila za kulturni spomenik lokalnega pomena.

Po letu 2013, ko se je delovna enota izselila, se v parku izvajajo le najnujnejša dela (košnja trikrat na leto), kar se kaže tudi v stanju dreves in grmovnic, ki bi potrebovale stalno nego. Propadanje parka in objektov v njem so pospešili žled leta 2014, vetrolo mi, neurja in pušpanova večša. Ob strokovni sanaciji škode po žledu se je izkazalo, da največji problem pomeni razpršeno lastništvo parkovnih površin, ki so v delni lasti Ministrstva za zdravje in Premogovnika Velenje. Zato je bila v sklopu tega projekta sanirana le polovica parka v državni lasti, premogovnik se sanacije vstopnega dela parka in gozdnih površin zaradi finančnih težav ni lotil, je pa odstranil podрто drevje na severnem gozdnem robu. V tem času je bilo

Zelenjavni vrt z osrednjo potjo, poudarjeno s pušpanovo živico, leta 2007 (arhiv ZVKDS OE Celje).

odtujenih več parkovnih elementov, tarča vandalov je tudi rastlinjak, saj območje ni varovano, tako da je dostop možen praktično vsakomur. Zato so bili na pobudo Zavoda leta 2014 kositrni kipi ter kamnite in kositrne vaze začasno demontirani in shranjeni v depo Muzeja Velenje. Zaradi rekonstrukcije lokalne ceste Ravne–Šoštanj s priključkom do posestva je Zavod leta 2011 soglašal z rušitvijo nekdanje (precej predelane) vratarnice, ki je stala v nepreglednem in nevarnem ovinku ceste. Ob zeleni celoviti obnovi območja bo na podlagi arhitekturnega posnetka možna njena rekonstrukcija ob neposredni bližini vhodnega portala. Leta 2015 je Zavod naročil izdelavo arhitekturnega posnetka rastlinjaka, ki bo služil kot osnova za njegovo obnovo.

Velik problem je tudi menjava lastništva parcel v parku in na vplivnem območju spomenika, ki so trenutno še last Premogovnika Velenje. Ta varovane parkovne in gozdne parcele zamenjuje s kmeti, ki imajo parcele v pridobivalnem območju in jih ne morejo več uporabljati. Tako se lastništvo še bolj drobi. Zaradi stanja spomenika bi bilo treba čim prej pohenotiti lastništvo vseh parcel na njegovem območju, nato pa mu zagotoviti primerno vsebino, ki bi temeljila na turistični oziroma kulturni funkciji z javno dostopnostjo. Zaradi izjemnosti in celovite ohranjenosti smo leta 2020 na Zavodu pripravili Strokovne podlage za razglasitev dvorca Gutenbüchel s parkom za spomenik državnega pomena. Postopek razglasitve je v teku.

Zavedamo se, da so odkup, prenova, vzdrževanje ter upravljanje objektov in območij kulturne dediščine veliko finančno breme za lokalno skupnost. Vendar se po izkušnjah pri nas in v tujini ta vložek kasneje večkratno povrne, ob tem pa se ohrani del naše skupne preteklosti, ki je skozi zgodovino doživljala različno usodo in se kljub temu v večji ali manjši stopnji ohranjenosti ohranila do danes. Ob tem si želimo, da bi bili kot strokovna služba v postopke prodaje in menjav lastništva spomenikov pravočasno vključeni, tako da bi lahko na podlagi predhodnih usmeritev za prenovo svetovali potencialnim lastnikom in upravljavcem.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Muzej Velenje
fotografije

Zasebna zbirka Vlada Kojca

Zasebna zbirka Zvoneta A. Čebula, Šoštanj

ZVKDS OE Celje – Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Celje
dosje spomenika dvorec Gutenbüchel
dosje spomenika vila Mayer
dosje spomenika vila Široko
fotografije

LITERATURA

- Aplinc, Miran: *Vošnjaki: Industrialci iz Šoštanja*. Šoštanj: Zavod za kulturo, 2005.
- Cevc, Emilijan: *Poznogotska plastika na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970.
- Brešar, Lojzka in Skornišek, Marija in Osredkar, Mojca in Kovač, Milica: *Graščinski parki Šaleške doline*. Velenje, 2002.
- Golec, Boris: *Vakvasorji. Med vzponom, Slavo in zatonom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015 (Thesaurus memoriae, Dissertationes 11).
- Grosman, Anton: *Tenis Slovenija 1899–2015*. Ljubljana: Teniška zveza Slovenije, 2016.
- Kerbavec, Urška: Vila Mayer. *Slavne vile na Slovenskem* (ur. Damjan Prelovšek). Praha: Foibos, 2013, str. 64–67.
- Kerbavec, Urška: Vila Široko. *Slavne vile na Slovenskem* (ur. Damjan Prelovšek). Praha: Foibos, 2013, str. 205–210.
- Kerbavec, Urška in Primc, Branka: *Problematika obnove vil na primeru vile Mayer v Šoštanju*, NC: 794/07. Celje: ZVKDS OE Celje, 2007.
- Klemen, Milana in Todosovska-Šmajdek, Urška: *Strokovne podlage za razglasitev dvorca Gutenbüchel za spomenik državnega pomena*, NC: 1095/20 – dopolnitev. Celje: ZVKDS OE Celje, 2021.

- Kolšek, Alenka: Ravne pri Šoštanju – park ob dvorcu Ravne. *Zgodovinski parki in vrtovi v Sloveniji, Dnevi evropske kulturne dediščine*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino, 1995.
- Kumer, Mateja: Dunajska dvorna kraljeva tovarna »IG. GRIDL« in njena zapuščina v vrtni arhitekturi dvorca Gutenbüchel. *Šaleški razgledi*, št. 17, 2020, str. 221–234.
- Kumer, Mateja: Paul Schmidtbauer – iskalec zvezd. *Šaleški razgledi*, št. 17, 2020, str. 210–220.
- Poles, Rok: Dunajski arhitekt prenavljal vhod v ograji dvorca Marof. *List 24*, 2020, št. 7–8, str. 13.
- Poles, Rok: Je Marianne Woschnagg res avtorica parka dvorca Marof/Gutenbüchel? *List 24*, 2020, št. 10, str. 6–7.
- Poles, Rok: Kaj nam med vrsticami novega povedo načrti za ogrevanje dvorca Marof. *List 24*, 2020, št. 9, str. 6–7.
- Poles, Rok: O huzarskem poročniku z zlatim grifonom. Gustav pl. Eder in park dvorca Marof. *List 24*, 2020, št. 7–8, str. 6–7.
- Poles, Rok: O možu z brki, ki je iskal kočijaža brez brkov. *Kronika 65*, 2017, št. 1, str. 27–34.
- Prelovšek, Damjan (ur.): *Slavne vile na Slovenskem*. Praha: Foibos, 2013.
- Prispevki k zgodovini Šaleške doline* (ur. Tone Ravnikar). Titovo Velenje: Kulturni center Ivan Napotnik, 1989 (Šaleški razgledi, 2).
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. IV: Med Solčavskim in Kobanskim*. Ljubljana: Viharnik, 1993 (Grajske stavbe na Slovenskem, 4).
- Vodnik po stalnih zbirkah vile Mayer* (ur. Alenka Verbič). Šoštanj: Pozoj, 2011.

SPLETNE STRANI

Kamra.si:
Življenje in delo vrtnarja Alojza Kojca (1898–1945) ([https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/zivljenje-in-delo-vrtnarja-alojza-kojca-\(1898-1945\).html](https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/zivljenje-in-delo-vrtnarja-alojza-kojca-(1898-1945).html)).

Register nepremične kulturne dediščine RS:
<https://gisportal.gov.si/portal/apps/webappviewer/index.html?id=403a54629867466e940983d70a16ad9e>.

Vila Mayer:
<https://www.vila-mayer.si/vila-mayer>.

S U M M A R Y

Villa Mayer, Villa Široko, and Gutenbüchel Mansion with its park. A conservation outline of architectural and garden heritage

The article depicts three historical buildings in the Šoštanj municipality that are protected as cultural monuments of local significance: Villa Mayer and Villa Široko with their gardens and Gutenbüchel Mansion with its park. The three monuments once served as residences to wealthy townsmen and industrialists that importantly marked the development of Šoštanj and the Šalek Valley. Designed in contemporary architectural styles, they are a clear reflection of the era in which they were built to ensure comfort for their users while also holding a certain communication value. Their current status mirrors the changes in Slovenia's societal climate, which rendered the content and purpose of castles, mansions, and villas were no longer congruent with the requirements and organization of postwar society. Stripped of their owners, roles, and significance, the buildings were ultimately condemned to gradual decay.

Villa Mayer, the municipal protocol and cultural exhibition venue, was built in 1899 by Fran Mayer, a lawyer, longstanding mayor, and honorary townsman of Šoštanj. The neo-Renaissance storeyed single-family residence, also housing a law firm, and its spacious garden in historicist design, further comprising a sizeable utilitarian section and a tennis court, were nationalized after the First World War and subsequently passed into the ownership of the Velenje Coal Company. In the garden, the original gym constructed next to the primary school building was replaced with a sports hall and a parking lot in 1995. In 2002, the coalmine company handed the villa over to the municipality, which declared it a cultural monument of local significance in 2006 and restored it in 2010 using European funds.

Villa Široko, with its garden and cultivated forest, was built between 1935 and 1938, based on the idea of Malvina Woschnagg, the wife of the owner of the Šoštanj Leather Factory. The garden villa design absorbed the influences of contemporary Viennese milieu, which increasingly combined secession details with modernist forms and materials. On its south-eastern façade, the one-storey building featuring a hip roof, two cantilevered balconies, and a porte-cochère, has an extension in the form of a ground-floor auxiliary building with a garage constructed

perpendicularly to the main building. Leading to the villa is a tree-lined road, which continues past the garden gate and the gatekeeper's house marking the entrance to the formerly fenced estate that once also featured a glasshouse and a tennis court. The garden has a geometric design, with rectangular terraces bordering on the forest to the north and to the south. The northern terrace has a swimming pool and the southern one is graced by a fountain. Once nationalized, the villa was first converted into an apartment complex and then passed into the ownership of the Velenje Coal Company, which reorganized the villa into a restaurant with lodgings, also intended for hosting protocol events. In 2006, the Šoštanj municipality declared the villa a cultural monument of local significance in 2006. The building is currently in private ownership.

First mentioned in 1575, Gutenbüchel Mansion stands with pertaining agricultural buildings on a partially wooded hill east of Šoštanj. The mansion and its park were given their present appearance after 1925, when they passed into the hands of the Woschnagg family, the owner of the Šoštanj Leather Factory. The mansion was reorganized by the Viennese architect Alfred Keller, and the park, allegedly designed by the industrialist's wife Marianne Woschnagg, was constructed in historicist style on axially arranged terraces with staircases, a glasshouse, exotic trees, and a cultivated forest. The park boasts sculptures, serially produced elements of stone, concrete, and tin, an icehouse, two fountains and garden sheds, as well as wrought-iron garden furniture, railings, and lanterns. After nationalization, the mansion became the seat of the separate work unit of the Vojnik Psychiatric Hospital in 1963. The agricultural buildings along the main road were taken over by the Agricultural Cooperative, and half of the park surfaces passed into the ownership of the Velenje Coal Company. Despite the introduction of new contents, the mansion and the park were maintained with exemplary care and declared a cultural monument of local significance in 2006. After the psychiatric hospital work unit moved out in 2013, the monument has steadily deteriorated, and it has also fallen victim to thefts and vandalism. Due to its uniqueness and overall conservation, however, in 2020, the Celje branch of the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia drew up the Scientific Bases for Declaring Gutenbüchel Mansion and Its Park a Monument of National Significance. The declaration process is still ongoing.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)